

УДК 637.1:658.821

МоллаМаріанна Георгіївна

кандидат економічних наук

ст. викладачка кафедри економіки підприємства

Одеський національний економічний університет

МоллаМарианнаГеоргиевна

Кандидат экономических наук

ст. преподаватель кафедры экономики предприятия

Одесский национальный экономический университет

Molla Marianna Georgiivna

PhD, Senior Lecturer of economy of enterprises

Odessa National Economic University

ЛОГІЧНА СХЕМА ОЦІНКИ СКЛАДОВИХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

ЛОГИЧЕСКАЯ СХЕМА ОЦЕНКИ СОСТАВЛЯЮЩИХ

ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

**THE LOGIC PLAN OF ESTIMATION COMPONENTS TO ENSURE THE
COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES**

Анотація. У статті пропонується логічна схема оцінки складових конкурентоспроможності підприємств на основі комплексного використання багаторівневих статистичних методів, а саме: методу таксономії, дворівневого методу головних компонент та методу неметричного шкалювання. Значна увага приділена життєздатності підприємства як передумови забезпечення її конкурентоспроможності.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, фактори конкурентоспроможності, складові конкурентоспроможності, життєздатність підприємства, методи оцінки конкурентоспроможності, багатовимірні статистичні методи.

Аннотация. В статье предлагается логическая схема оценки составляющих конкурентоспособности предприятий на основе комплексного использования многоуровневых статистических методов, а именно: таксономического метода, двухуровневого метода главных компонент и метода неметрического шкалирования. Значительное внимание уделено жизнеспособности предприятия как предпосылки обеспечения ее конкурентоспособности.

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, факторы конкурентоспособности, составляющие конкурентоспособности, жизнеспособность предприятия, методы оценки конкурентоспособности, многомерные статистические методы.

Summary. The article offers the logical evaluation of components of competitiveness of enterprises on the basis of complex use of multilevel statistical methods, namely the method of taxonomy, a two-level principal component analysis and non-metric scaling method. Considerable attention is paid to the viability of the enterprise as a prerequisite for competitiveness.

Key words: competitiveness, competitiveness factors, components of competitiveness, the viability of the enterprise, methods of evaluation of competitiveness, multivariate statistical methods.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією з важливих особливостей світового процесу глобалізації та пов'язаних з ним економічних і соціальних явищ є посилення ролі конкуренції на всіх рівнях господарювання – від рівня держави до рівня підприємства. Особливо гостро це проявляється на ринку молока і молокопродуктів. Конкурентоспроможність підприємства є однією з невід'ємних складових ринкової економіки та характеризує можливість і ефективність адаптації підприємства до умов ринкового середовища. А тому її можливо розглядати з двох боків: з точки зору забезпечення та з точки зору підвищення. Недостатньо вивченою є проблема забезпечення конкурентоспроможності. У цьому контексті виникає питання, пов'язане з тим, які складові будуть забезпечувати конкурентоспроможність підприємства.

Зазначимо, що частина складових носить характер обов'язкових, без них підприємство, по суті, не може функціонувати на ринку, вони забезпечують його життєздатність. Друга ж частина складових покликана забезпечувати додаткові унікальні переваги перед конкурентами, в цьому контексті мова йде про довгострокову перспективу і забезпечення стратегічної конкурентоспроможності.

Питання вимірювання, оцінки та аналізу конкурентоспроможності підприємства розглядали О. С. Абрамова, Г. Л. Багієва, А. Е. Воронкова, В. М. Горбатова, Л. Є. Довгань, Н. А. Дробитько, Ю. Б. Іванова, А. О. Заїнчковський, Г. В. Карпінська, М. О. Кізім, В. П. Мартиненко, Н. К. Моїсєєва, І. В. Нагорна, В. Д. Нємцова, С. В. Никифорова, В. С. Пономаренко, О. М. Тридід, А. Н. Тищенко, Р. А. Фатхутдінова, О. Г. Янковий та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас потребують подальшого дослідження питання виділення та систематизації складових конкурентоспроможності, їх оцінки та на цій основі пошуку шляхів забезпечення більш високого рівня конкурентоспроможності підприємств.

Постановка завдання. Розробка комплексного підходу до оцінки конкурентоспроможності підприємств на основі організаційно-економічних складових.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожне підприємство, що працює за умов конкурентного ринкового середовища, рано чи пізно стикається з необхідністю проведення оцінки конкурентоспроможності. Причому тут стають важливими декілька моментів: вибір методики оцінки, ретельний добір вибірки, тобто реальних або потенційних конкурентів. Окрім того, важливо не тільки оцінити рівень конкурентоспроможності підприємства, яка, як правило, проводиться постфактум на основі ретроспективних даних, але й оцінити складові, що забезпечують конкурентоспроможність і таким чином дати можливість підприємствам посилювати слабкі складові, забезпечуючи певний рівень своєї конкурентоспроможності.

Неоднозначність існуючих у науковій літературі підходів до визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства» визначає також множинність методів її оцінки. У науковій літературі, присвяченій конкурентоспроможності, наголошують на численності підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємства. Проте всі вони відрізняються залежно від того, під яким кутом розглядають конкурентоспроможність: з точки зору маркетингу, стратегічного управління, економіки або фінансів підприємства. При виборі методу оцінки слід провести порівняльний аналіз існуючих методик та врахувати їх сильні та слабкі сторони [1, с.94].

При дослідженні літератури з приводу даної проблеми було виявлено більше ніж 20 розробок методів оцінювання конкурентоспроможності підприємства, що базуються на різних концептуальних засадах.

Всі досліджені вище методи оцінки складових ґрунтуються на тому чи іншому поєднанні факторів конкурентоспроможності та рівні їх впливу на кінцевий показник. Таким чином, проаналізовані вище методики оцінки дозволять нам визначити вплив факторів та резервів на рівень підвищення конкурентоспроможності підприємства. Проте вважаємо, що в теорії та практиці конкурентного аналізу доцільним є не тільки визначити вплив факторів на підвищення конкурентоспроможності, а й, першочергове, оцінити складові, що її забезпечують. На основі такої оцінки можливо зробити висновки про те, які складові є більш сильними на відповідному підприємстві порівняно з конкурентами та забезпечать йому сталі конкурентні позиції на ринку, а які є більш слабкими і, відповідно, потребують посилення з метою забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємства. Саме з цією метою пропонується оцінку конкурентоспроможності проводити на основі організаційно-економічних складових, що її забезпечують, використовуючи алгоритм, представлений на рис. 1. Із запропонованого алгоритму видно, що аналіз слід розпочати з оцінки життєздатності. Цей рівень позначено нульовим, бо життєздатність є передумовою забезпечення конкурентоспроможності, а тому її оцінка має бути проведена першочергово.

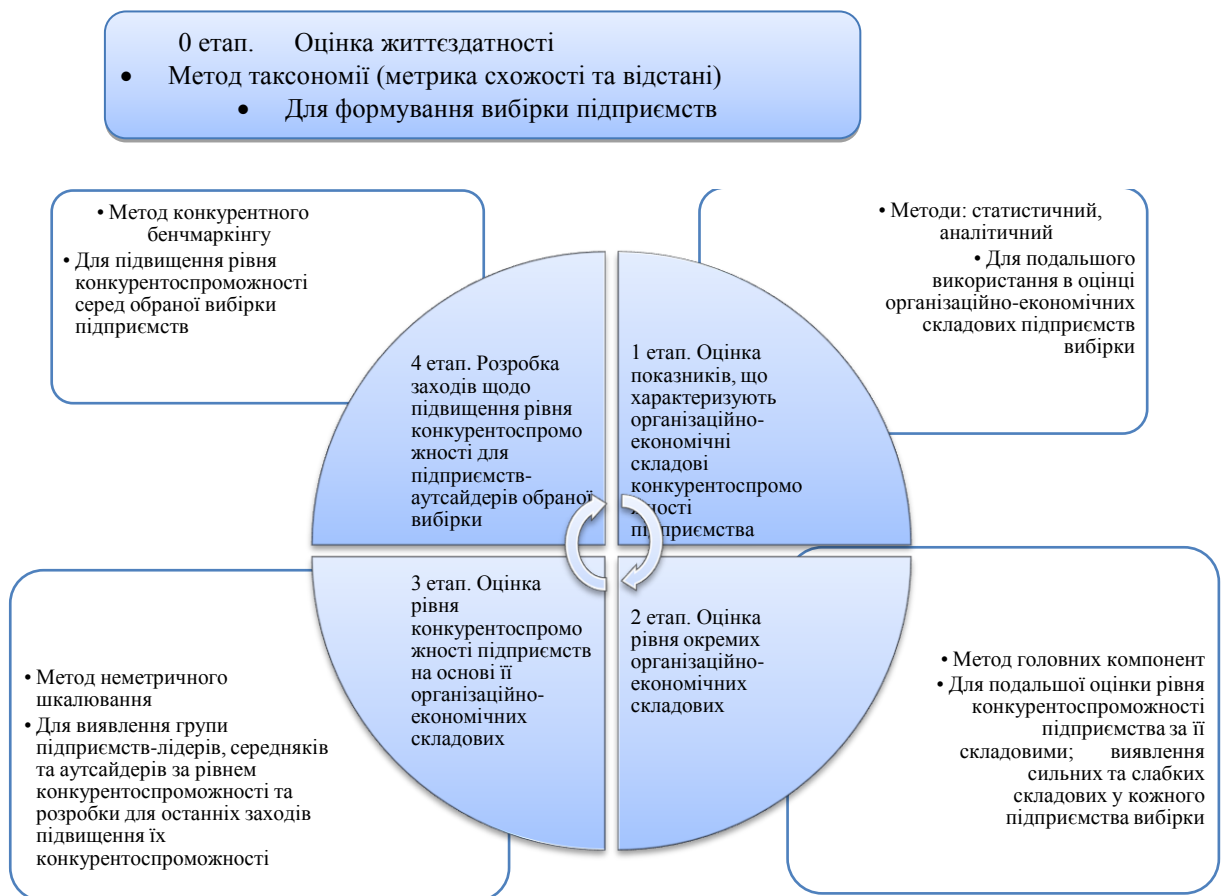

Рис. 1 Логічна схема оцінки конкурентоспроможності підприємств на основі її організаційно-економічних складових

Джерело: розроблено автором

На першому рівні запропоновано провести оцінку показників, що характеризують певні організаційно-економічні складові. Точність та надійність обраних показників забезпечують адекватність взагалі всього запропонованого алгоритму, а тому цей етап є важливим та потребує детального розгляду [1, с. 95].

Життєздатність підприємства характеризується таким станом його внутрішньоекономічної системи, при якому вона здатна до самостійного ефективного функціонування незалежно від зміни зовнішніх умов. Більшість науковців, що вивчають проблеми забезпечення життєздатності підприємства, ототожнюють життєздатність з фінансовою стійкістю. Але такий підхід є однобічним.

У результаті дослідження був зроблений висновок, що платоспроможність, фінансова стійкість та прибутковість – фактори, що визначають життєздатність промислових систем. Відповідно рівень їх життєздатності може визначатися значеннями показників ліквідності, фінансової стійкості та рентабельності.

Базисними величинами оцінки рівня життєздатності підприємств будуть такі:

- значення показників за минулі періоди;
- середні значення по промисловості;
- теоретично обґрунтовані критичні значення відносних показників.

Зауважимо, що життєздатність підприємства можна розглядати на 3 рівнях: високому – при якому рівень самоорганізації (адаптивності) підприємства є таким, що забезпечує самостійне функціонування незалежно від зміни зовнішніх умов. Середній – при якому рівень організованості та узгодженості внутрішніх елементів системи забезпечує підтримку певного рівня господарської діяльності, така життєздатна система здатна збалансовувати внутрішні неузгодженості. Слабкий – рівень життєздатної системи, при якому, незважаючи на небезпеку, тяжку скруту, підприємство має змогу функціонувати. Однак такий стан життєздатної системи потребує впровадження активних антикризових механізмів, без використання яких підприємство може стати банкрутом [2].

Для проведення ґрунтовної та об'єктивної градації підприємств за рівнем життєздатності за запропонованою градацією вважаємо доцільним використання такої групи показників: X_1 – коефіцієнт поточної ліквідності; X_2 – коефіцієнт абсолютної ліквідності; X_3 – коефіцієнт маневреності; X_4 – коефіцієнт майна виробничого призначення; X_5 – рентабельність продукції; X_6 – продуктивність праці; X_7 – фондівіддача.

Необхідність використання перших 5 показників обґрунтовано вище В. П. Мартиненко. На його ж думку, життєздатність підприємства вказує на наявність необхідного і достатнього потенціалу у підприємств для подолання дисбалансу господарської системи та підтримування певного рівня господарської діяльності з метою уникнення збитковості. Збитковість підприємства зазвичай визначається

показниками рівня банкрутства, до яких належать платоспроможність, фінансова стійкість та прибутковість. Окрім того, у визначенні мова йшла про дисбаланс господарюючої системи, який виражається комплексом ранніх ознак. Останні, у свою чергу, характеризуються, відповідно, зниженням фондівіддачі та зниженням продуктивності праці. Таким чином, перелічені показники збитковості та дисбалансу господарюючої системи сукупно можуть характеризувати рівень життєздатності підприємств.

Визначивши основні показники оцінки життєздатності, необхідно провести безпосередньо саму оцінку. Проте обґрунтований вибір інструмента для цього процесу не менш важливий етап.

Зазначимо, що поняття «життєздатність» є латентним (в перекладі з латинської мови означає «сховане, недосяжне»), тобто його неможливо виміряти кількісно в метричній шкалі, та проявляється воно у вигляді багатьох факторів-симптомів, що відображають різні боки складних атрибутивних ознак. А тому пропонуємо використати методику оцінки латентних показників на основі метрик відстані та подоби, тобто таксономії (від грецьких слів *taxis* – розташування у певному порядку, *nomos* – закон). Вона базується на використанні понять відстані (схожості) об'єктів до еталону або антиеталонув просторірізноманітнихчинників-симптомів [3].

Таким чином, визначаємо підприємства-лідери, що мають порівняно високі показники життєздатності, підприємства-середняки та підприємства-аутсайдери, рівень життєздатності яких низький або дуже низький.

Оцінивши рівень життєздатності підприємств, необхідно перейти безпосередньо до оцінки організаційно-економічних складових та на їх основі конкурентоспроможності підприємства.

На першому етапі необхідно виділити на оцінити показники, які формують кожную складову. На підприємствах не існує єдиної інформаційної бази, яка включала б показники аналізу їх конкурентоспроможності, тим паче показники аналізу її складових. Виникає проблема теоретичного обґрунтування складу системи показників, що дозволить провести комплексну оцінку

конкурентоспроможності й порівняння її з підприємствами-учасниками галузевого ринку.

Під системою показників складових забезпечення конкурентоспроможності підприємства розуміється цілісна множина взаємопов'язаних та взаємоузгоджених показників, що відображають основні аспекти її формування.

Побудова такої системи передбачає визначення змісту показників, методів їх оцінки, порівнянність у часі та просторі. За основу її формування беруть принципи системності (цілісність, структурність, взаємозалежність, ієрархічність, множина видів опису); функціональної спрямованості заходів управління на забезпечення конкурентоспроможності підприємства; синтез простої структури та максимального використання вихідних даних; прозорість схем розрахунку показників ознак; інформативність; теоретичну обґрунтованість; досвід і принципи використання аналогічних показників

Основними вимогами до вихідних даних є такі: значущість, повнота, достовірність, своєчасність, понятійність, релевантність, порівнянність та ефективність.

У даному дослідженні запропоновано 5 груп організаційних складових та 6 груп економічних складових, які найбільш повно характеризують «забезпечення конкурентоспроможності підприємств» (рис. 2).

Фактично кожна складова має бути оцінена за допомогою ряду аналітичних показників. Такі вимоги створюють можливість коригування існуючих систем показників складових конкурентоспроможності підприємства з урахуванням їх спроможності відображати сучасні цілі, умови та характеристики стану функціонування підприємств на ринку.

Слід зазначити, що кожна складова конкурентоспроможності може бути охарактеризована безліччю показників як загальних, так і часткових, тобто оцінена за різними ступенями деталізації. Залежно від типу множини значень розрізняються кількісні (абсолютні, відносні, середні) та якісні показники ознак. За структурою вони можуть бути простими та складними

(узагальнюючими). Фактично кожна складова має бути оцінена за допомогою ряду аналітичних показників.

Рис.2. Організаційно-економічні складові конкурентоспроможності підприємств

Джерело: розроблено автором.

Такі вимоги створюють можливість коригування існуючих систем показників складових конкурентоспроможності підприємства з урахуванням їх спроможності відображати сучасні цілі, умови та характеристики стану функціонування підприємств на ринку.

Слід зазначити, що кожна складова конкурентоспроможності може бути охарактеризована безліччю показників як загальних, так і часткових, тобто оцінена за різними ступенями деталізації. Залежно від типу множини значень розрізняються кількісні (абсолютні, відносні, середні) та якісні показники ознак. За структурою вони можуть бути простими та складними (узагальнюючими).

Слід відзначити, що у системі показників складових конкурентоспроможності підприємства необхідно враховувати специфічні для окремої галузі вимоги до підприємства, тобто необхідне детальне визначення та вивчення характерних особливостей галузевого розвитку. Крім того, очевидно,

що вимірювання тільки частини показників може бути проведене кількісно, а деякі показники не підлягають безпосередньому вимірюванню та мають різну природу.

Групу організаційних складових оцінити кількісно доволі важко, тому запропоновано провести аналіз кожної організаційної складової за допомогою методу експертних оцінок. При цьому оцінка «1» є формалізацією визначення дуже низького (незадовільного) стану характеристики або її відсутності; оцінка «5» означає такий стан характеристики, що відповідає ідеальному рівню. Оцінювання проводилося за шкалою важливості із ранжуванням за ступенем ваги. Причому для більшої об'єктивності рекомендується збирати інформацію з декількох незалежних джерел. Подальша обробка такої інформації є можливою за умов її систематизації та перетворення у зручну форму для проведення аналізу. Запропоновано оцінку організаційних складових проводити за допомогою сукупності показників, які охоплюють всі стадії життєвого циклу продукції – від створення та освоєння нової продукції до організації її просування та реалізації.

Економічні складові пропонується оцінювати за допомогою тільки відносних показників. Вибір показників оцінки кожної складової обґрунтований більшістю економічних джерел, де зазначено, які саме показники характеризують той чи інший бік економічної діяльності підприємства.

Таким чином, ми визначили, що конкурентоспроможність підприємства формують 2 групи складових – організаційні та економічні. До кожної групи входить певна кількість окремих складових, які визначаються цілою низкою відомих показників. Такий послідовний зв'язок визначає складність та багаторівневість розрахунків окремих складових конкурентоспроможності підприємства. Суть завдання складається у тому, щоб розрахувати максимально об'єктивний інтегральний показник, який відображав би рівень певної організаційно-економічної складової та на наступному етапі рівень конкурентоспроможності підприємства. Розв'язання цієї задачі стає можливим при використанні багатовимірних статистичних методів, а саме – методу головних компонент та неметричного методу багатовимірного шкалювання.

За допомогою величини головних компонентів можна виділити групи лідерів, середняків і аутсайдерів за розміром відповідного латентного показника.

Запропонована методика дозволяє нам фактично отримати значення кожної організаційно-економічної складової. Для проведення подальшого дослідження становить інтерес значення не тільки окремих складових, але всієї групи організаційних та всієї групи економічних складових. З цією метою ми пропонуємо виділити головні компоненти другого рівня, економічна інтерпретація яких характеризуватиме відповідні групи складових.

Описана методика дозволяє нам оцінити рівень організаційно-економічних складових конкурентоспроможності підприємств, проранжувати ці підприємства за кожною складовою, проте не дають уявлення про рівень конкурентоспроможності досліджуваних підприємств. На наш погляд, більш об'єктивну оцінку конкурентоспроможності на основі її складових можна отримати, використовуючи багатовимірні статистичні методи, а саме – метод неметричного шкалювання.

Як метод головних компонент, так і метод неметричного шкалювання є доволі складними в проведенні. Значно полегшує роботу використання програми Statistica.

Висновки дослідження. Запропоновано теоретико-методологічний підхід оцінки конкурентоспроможності підприємства на основі організаційно-економічних складових. Показано, що весь процес аналізу конкурентоспроможності доцільно поділити на 3 етапи:

а) оцінка життєздатності підприємства, для того щоб виявити підприємства-лідери, середняки та аутсайдери і на цій основі розробити карту стратегічних груп;

б) оцінка показників, які формують кожен організаційно-економічну складову, що дасть змогу розрахувати інтегральне значення окремих складових;

в) проведення оцінки організаційно-економічних складових забезпечення конкурентоспроможності підприємств вибірки, що дозволить визначити, які саме складові у того чи іншого підприємства сильні та які слабкі;

г) оцінка безпосередньо рівня конкурентоспроможності підприємств вибірки на основі організаційно-економічних складових, ранжування, виявлення порівняно «слабких» підприємств;

д) розроблення заходів щодо підвищення конкурентоспроможності для підприємств-аутсайдерів шляхом впливу на слабкі складові.

Головними перевагами цієї методики порівняно з іншими є універсальність та об'єктивність. Крім того, вона дає можливість визначити, які підприємства є лідерами серед вибірки, а яким треба вживати негайні заходи щодо підвищення своєї конкурентної позиції.

Перспективи подальших розробок. Передбачається проведення оцінки та аналізу конкурентоспроможності на основі організаційно-економічних складових та життєздатності підприємств харчової галузі України.

Література.

1. Молла М. Г. Структурно-логічна схема оцінки складових конкурентоспроможності молокопереробних підприємств / М. Г. Молла // Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики: матеріали першої міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 18-19 жовтня 2012 р.) / ОНЕУ. – Одеса: Атлант, 2012. – С. 93-95.
2. Бондаренко В.М. Моніторинг та діагностика життєздатності підприємства з використанням зарубіжних моделей / В. М. Бондаренко // Економіка та держава – 2009. – № 6 - С.47-50.
3. Янковой О. Г. Статистична оцінка латентних економічних ознак / О. Г. Янковой // Теорія і методологія статистичного аналізу: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю Пасхавера Й.С. – К.: КНЕУ, 2006. - С. 327-335.